

עדיפויות בפקוח־נפשות

שנינו בגמרא (פסחים כה:; סנהדרין עד.) „כל עבירות שבתורה יעבור ואל יהרג, חוץ מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. המקור לכל העבירות שבהן יעבור ואל יהרג הוא ממה שנאמר בתורה ו„חי בהם, ולא שימות בהם“. בשלשת העבירות החמורות — בעבודה זרה נאמר: ו„בכל נפשך“, אפילו הוא נוטל את נפשך, בשפיכות דמים — סברא: „מאי חזית דדמא דידך סומק טפיי“, גילוי עריות למדים משפיכות דמים.

לפי משמעות הדברים, הפסוק שנאמר בעבודה זרה בא להפקיע את דין ו„חי בהם“ שבכל התורה. לאמור: ו„בכל נפשך“, ולא ו„חי בהם“. הסברא שנאמרה בשפיכות דמים יכולה להתפרש בשתי צורות: א. היות וקיים ניגוד בין ו„חי בהם“ של שני בני אדם, משום כך לא נאמר מעיקרא דין זה בכהאי גוונא. ב. דין ו„חי בהם“ נאמר גם בשפיכות דמים, אלא שמתוך הסתירה בין שני החיים ננקטה ההלכה. שב ואל תעשה, כדי שני דברים שאינם דוחים זה את זה. בעצם השאלה יעויין בחידושי ר' חיים הלוי על הרמב"ם הלכות יסודי התורה, ובקובץ־הערות על יבמות סימן מ"ח. וכן ברש"י פסחים כה: ד"ה מאי חזית.

ועיין ברמב"ם פ"ה יסודי התורה שכתב: ו„כן אם אמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו, ואם לאו נהרגו כולכם, יהרגו כולם... ואם יחדוהו להם ואמרו תנו לנו פלוני או נהרוג כולכם — אם היה מחוייב מיתה כשבע־בן־בכרי יתנו אותו להם... ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולם“. וזה כדעת ריש לקיש בירושלמי החולק על ר' יוחנן. ובכסף משנה שם כתב: אבל אי קשיא על ריש לקיש, קשיא, דאמר אף על פי שיחדוהו להם אם אינו חייב מיתה לא ימסרוהו — דהא ליכא הכא סברא דמאי חזית, שהרי הוא והם נהרגים אם לא ימסרוהו? ואפשר לומר דסבירא ליה לריש לקיש שמה שנאמר בשפיכות דמים סברא הוא, אינו עיקר הטעם, דקבלה היתה בידם דשפיכות דמים יהרג ואל יעבור. אלא שנתנו טעם מסברא להיכא דשייך אבל אין הכי נמי אפילו היכא דלא שייך האי טעמא, הוי דינא דיהרג ואל יעבור. ונראה בטעמו, דאילו סבר שסברת ו„חי בהם“ קיימת בשפיכות דמים, אלא שמתוך הניגוד דמאי חזית פסקינן שב ואל תעשה א"כ יש לדון בכל מקרה ומקרה לגופו. אבל אם נאמר שאין כלל ו„חי בהם“ ברציחה, משום שבמקרים מסויימים לא שייך ו„חי בהם“, א"כ הדרן לדין היסודי של יהרג ואל יעבור (כמו בכל מצוות התורה, אילולי ו„חי בהם“). מתברר מן הג"ל שבשפיכות דמים אקטיבית אין כל העדפה, גם כשמדובר ביחיד לעומת רבים.

בשפיכות דמים פסיבית, אנו מוצאים מושגים אחרים. יעויין, ראשונה, במחלוקת הידועה בין בן־פטורא ור"ע (ב"מ סב.), „שנים שהיו מהלכים בדרך וביד אחד מהם קיתון של מים. אם שותים שניהם — מתים, ואם שותה אחד מהם מגיע לישוב — דרש בן־פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו.

עד שבא ר"ע ולימד: וחי אחיך עמך — חייך קודמים לחיי חברך". עיון מעמיק במחלוקת זו יגלה לנו כי אין מדובר כאן בשאלה הומנית, של ראית האחד במות חברו — אין מקום לרגשות בנושאים הילכתיים. המדובר בשאלה מהותית: המים יספיקו לשניהם לחיי-שעה להווה. לחיי-עולם, לעתיד, יספיק רק לאחד מהם. אילו היה המדובר בהעדפת הוה של אחד על פני ההוה של השני — היה מודה בן-פטורה לר"ע כי לבעל המים ישנה זכות עדיפה לחיי-שעה. המחלוקת היא אם מותר להבטיח את ההוה ואת העתיד של ראובן בעל המים, תמורת ההוה של שמעון, שהרי מי יודע מה ילד יום וחסדי ה' כי לא תמנו.

וכן להיפך: אילו היה מדובר בשלושה המהלכים בדרך, וביד השלישי קיתון של מים שאינו זקוק לו — האם יחלק אותו בין שניהם או ישקה את האחד — נראה שבכהאי גוונא יודה ר"ע לבן-פטורה. שהרי כל טעמו של ר"ע הוא רק מחמת דין חייך קודמים; וכשאין מדובר בחייו של בעל הקיתון נשאר ההלכה כדברי בן פטורה. שאלה זו יש לה שייכות בדיני קדימה בטיפול בחולים; או בפצעים בשדה הקרב. לפי האמור: 1. יש זכות לחובש להעניק לעצמו טיפול יסודי בשדה הקרב, (אם הוא זקוק לכך), שיש בו כדי להבטיח חיי שעה וחיי עולם לו, אף על פי שהדבר בא על חשבון חיי שעה של הפצועים האחרים. 2. אם אין החובש זקוק לטיפול והבעיה היא אם להעניק לפצוע אחד את הטיפול, שיש בו להבטיח לו חיי עולם, אף על פי שהדבר בא על חשבון טיפול שטחי באחרים — חידושו של ר"ע אמור רק בבעל הקיתון. אבל באדם שלישי נשאר דינו של בן-פטורה בעינו, ויש לחלק את הטיפול בין כולם. 3. אם אין אפשרות אלא לחיי שעה לאחד מהם (החובש יכול לטפל טפול שטחי רק באחד הפצועים), את מי להעדיף? לכאורה יש מקום לדון על פי המשנה בהוריות י"ג. העוסקת בדיני קדימה להחיותו ולהשבת אבידה ושם נאמר: „כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר... ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ". ומשמעות דברי הירושלמי שם שדין הקדימה הוא מוחלט בכל המקרים שהביררה היא בין זה לזה.

מתברר כי דין מאי חזית נאמר רק במעשה אקטיבי שבו אין להעדיף גם רבים על פני יחיד, וכל שכן שאין להעדיף כהאי גוונא ת"ח על פני ממזר ע"ה אבל במעשה פסיבי ישנם דיני קדימה שונים, כאמור לעיל.

נושא זה של דיני קדימה מסתעף גם לתחומים אחרים. עיין בנודע ביהודה ויורה דעה ע"ד (הובא דבריו בפ"ת יור"ד קנ"ז, י"ג) בענין שר הצריך יהודים לעבודתו ומבקש מהיהודים שימסרו לו איזה נערים — אם מותר למסור לו. והשיב דפשוט שאסור. ואף אם יש נערים קלים ופרוצים, אין אנו יכולים לדון דיני נפשות אך את זה יכולים לעשות: להשתדל על אדם כשר שלא יקחו אותו... אבל אם כבר באה הפקודה על אחד, קשה להורות להשתדל עבורו. וע"ש (ביורה דעה קנ"ז) בהגהות „יד אברהם" דנראה שהוא עצמו יכול להשתדל אף שנלקח, דחייך קודמים. במקור הדברים, עיין שמואל ב' כ"א י"ז: „ויחמול המלך על מפיבושת" ופרש רש"י: „ביקש רחמים שלא יקלטנו ארון, שהעבירים לפני הארון — כל שהארון קלטו למיתה. מבואר שלפני מעשה מותרת הצלת האחד אף על פי שהדבר מביא את חבירו תמורתו. ועיין עוד בשמואל ב' כ' כ"ב במעשה שבע-בן-בכרי, דברי רש"י בשם התוספתא: „שנינו בתוספתא: אמרה להם, הואיל והוא נהרג והם נהרגים — תנוהו להם. אם היה יכול

להנצל; כגון שהוא מבפנים ואתם מבחוץ, ואתם בסכנה והוא יכול להמלט — אין דוחין נפש מפני נפש להורגו בשביל הצלתכם. מבואר כי במעשה הצלה יכול ה"קרבן" לשחרר את עצמו במחיר חייהם של אחרים, אף על פי שכבר יצא עליו גזר הדין, כדברי היד-אברהם. מובן שהדברים אמורים רק במעשה הצלה, ולא במעשה הריגה שבו נאמר הכלל „מאי חזית” בתורת קבלה, וכמו שכתב הכסף משנה בפרק ה' יסודי התורה.

דוגמא נוספת לנושא זה מובאת בחזון איש (סנהדרין סי' כ"ה): „יש לעיין באחד רואה חץ ההולך להרוג אנשים רבים, ויכול להטותו לצד אחר ויהרג רק אחד שבצד האחר ואלו שבצד זה ינצלו, ואם לא יעשה כלום, יהרגו הרבים והאחד ישאר בחיים.” (במושגי ימינו): רימון-יד מתעופף לעבר קבוצת אנשים גדולה, ישנה אפשרות לאדם צדדי להסיטו ממעופו לעבר קבוצה קטנה. או רימון הנזרק לאוטובוס גרוש נוסעים. האם מותר לאחד מן הנוסעים להשליכו החוצה, למרות שישנם אנשים מועטים בחוץ). אילו היה הדבר מוגדר כמעשה הצלה, הרי למדנו כי לאחר גזר הדין מותר לנידון עצמו להציל עצמו במחיר אחרים, ואסור לעשות כן לאדם צדדי, (דברי הנודע ביהודה) על כן לאחד מנוסעי האוטובוס יהיה מותר, ולאדם צדדי יהיה אסור. השאלה כאן היא משום שיש למעשה שתי פנים: פן אחד של הצלה ופן שני של רציחה. ובלשון החזון איש: „אפשר דלא דמי למוטרים אחד להריגה, דהתם המסירה היא פעולה אכזרית של הריגת נפש ובפעולה זו ליכא הצלת אחרים, אלא המקרה גורם הצלת אחרים. אבל הטית החץ היא בעיקרה פעולת הצלה, רק עכשיו במקרה נמצא בצד האחר נפש מישראל” החזון איש נשאר בצ"ע, ונוטה להחמיר (כי לא מצינו אלא דמוטרים, אבל להרוג בידים אפשר דאין הורגים).

דברים אלו אמורים רק בהריגתם של אחרים להצלת עצמו. אבל המוסר עצמו להצלת אחרים, קדוש יאמר לו. וכדוגמת לולינוס ופפוס שנהרגו להציל את ישראל (כמבואר ברש"י תענית י"ח:): ונאמר עליהם שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתם. על כן אדם המטיל עצמו על רימון כדי להציל אחרים, הוא קדוש וטהור. חשבתי להאריך יותר בנושא זה, אלא שמצאתי כי הקדמני כבוד ידידי הרב מ"צ גריה שליט"א בבירור הלכה בענין „בריחה ממחנה השמדה” (ירושלים תשכ"א), בדברים נאים ומסודרים.